

De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën
van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859.

Voorwoord

Het onderwerp voor dit proefschrift was een voor de hand liggende keuze. Aangezien Veenhuizen in de gemeente ligt, waar ik woon, was de belangstelling voor de Maatschappij van Weldadigheid al gewekt, terwijl ik als echtgenote van een apotheekhoudende huisarts enigszins vertrouwd was met de medische professie.

De aanleiding om me op het pad van de medische geschiedenis te begeven, dateert van ruim twintig jaar geleden. Het betrof een verzoek van mijn promotor Prof. Dr. M. J. van Lieburg om de negentiende eeuwse geneeskunstbeoefenaren in Drenthe in kaart te brengen. Om meer met deze materie vertrouwd te raken, nam ik deel aan een tweetal bijeenkomsten in Amsterdam. Op het Meertensinstituut kwamen hierbij onder leiding van Prof. Dr. M. Gijswijt – Hofstra vooral de irreguliere geneeswijzen ter sprake. Bij de door professor Van Lieburg aan de VU georganiseerde bijeenkomsten werd ingegaan op verschillende medisch-historische vraagstukken.

In Drenthe bleek er een ruime keuze aan onderwerpen te zijn, omdat er op enkele publicaties van Dr. R. D. Mulder na, nog weinig onderzoek op dit gebied was gedaan. Enkele artikelen en een paar bijdragen aan diverse historische uitgaven waren hiervan het gevolg, totdat ik op instigatie en onder begeleiding van professor Van Lieburg aan dit omvangrijke en meer diepgaande onderzoek ben begonnen.

Het werkstuk kon totstandkomen dankzij de steun van meerdere personen. Dit geldt in het bijzonder voor de hulp en bijdragen van Dr. P. G. Tassenaar. Ook heb ik veel hulpvaardigheid ondervonden van de medewerkers van het Drents Archief, de bibliotheek van het voormalige gevangenis museum in Veenhuizen, de Openbare Bibliotheek in Norg, van de heer H. Betten als bibliothecaris van het Instituut Guyot in Haren en de heer J. J. Mensink van de Stichting Maatschappij van Weldadigheid in Frederiksoord.

Voor het maken van de benodigde foto's werd ik in het Museum Griffioen in Delft gastvrij ontvangen en bijgestaan.

De heren Ing. H. Berg, G. de Wilde en mevrouw Dr. E. Engelkes dank ik voor de aanvullende informatie en mevrouw Dr. A. I. Bierman voor het oplossen van enkele farmacologische problemen. Voorts gaat mijn dank uit naar mevrouw M. Korsten-Ellenbroek voor de Engelse vertaling van de samenvatting en naar de heer W. Zwiers, die van de geleverde tekst een acceptabel geheel wist te maken.

Tenslotte wil ik vooral ook mijn echtgenoot Waalko Jan bedanken voor zijn steun en voor het geduld, dat hij bij alle computerperikelen wist op te brengen.

Ik draag dit proefschrift op aan mijn moeder, die me in 1958 aanspoorde om de nieuwe universitaire MO-opleiding geschiedenis te gaan volgen. Helaas heeft ze deze uiteindelijke bekroning van de studie niet meer mogen meemaken.

Inhoudsopgave

1. **Inleiding** 1
 - 1.1. Vraagstelling 8
 - 1.2. Literatuur en archivalia 9
2. **Het invoeren van medische voorzieningen** 11
 - 2.1. De Gewone koloniën 11
 - 2.2. De kolonie Ommerschans 12
 - 2.3. De kolonie Veenhuizen 15
3. **De koloniale geneesheren** 20
 - 3.1. Sollicitaties 20
 - 3.2. Benoemingen 21
 - 3.3. Ontslag nemen en krijgen 24
4. **De gestichtshospitalen en de verpleging** 32
 - 4.1. De hospitalen 32
 - 4.2. Het personeel van de gestichtshospitalen 35
5. **De koloniale apotheken** 39
 - 5.1. De apotheek van Veenhuizen 39
 - 5.2. Personeel in de apotheek van Veenhuizen 44
 - 5.3. Apotheek en personeel in de Gewone koloniën 48
 - 5.4. De apotheek in Ommerschans 51
 - 5.5. Apotheekpersoneel in Ommerschans 53
6. **Medicijnen** 63
 - 6.1. De inkoop van geneesmiddelen 63
 - 6.2. Het vervoer van medicijnen 64
 - 6.3. De magazijnen van geneesmiddelen 65
 - 6.4. De uitgifte van geneesmiddelen 66
 - 6.5. De zelfbereiding van medicijnen in Ommerschans 68
7. **De organisatie van de gezondheidszorg in de koloniën** 71
8. **De kosten van de geneeskundige dienst** 93
9. **De gezondheidstoestand in de bedelaarsgestichten** 96

10. **De gezondheid in de wezengestichten** 100
 - 10.1. Gezondheidsproblemen met ingrijpende gevolgen 100
 - 10.2. Bemoeienis van buitenaf; de onderzoekscommissie van 1829 103
 - 10.3. De gevolgen van het onderzoeksrapport van 1829 107
 - 10.4. Nieuwe maatregelen 109
11. **Zwakzinnigen en hun behandeling** 115
12. **De opvang van doofstommen** 121
 - 12.1. Van het doofstommeninstituut naar het wezengesticht 124
13. **De voeding** 126
 - 13.1. Inleiding 126
 - 13.2. De voedselproductie 126
 - 13.3. Kritiek op de voeding 127
 - 13.4. Het voedsel in de bedelaarsgestichten 129
 - 13.5. De voeding van de wezen 133
 - 13.6. Voeding en lichaamslengte 136
 - 13.7. Keurlingen in de wezengestichten 136
 - 13.8. De voeding in Wateren en in de Gewone koloniën 138
 - 13.9. Ziekenvoeding 139
 - 13.10. Uitgifte en verbruik van ziekenvoedsel 139
14. **De hygiënische omstandigheden in de gestichten** 144
 - 14.1. Hoofdzeer 147
 - 14.2. Schurft 148
 - 14.3. De schurftbestrijding in Veenhuizen 148
 - 14.4. Schurftbestrijding in de andere koloniën 156
 - 14.5. De schurftbestrijding in Ommerschans 156
 - 14.6. Schurft in de Gewone koloniën 158
15. **De bestrijding van oogziekten in de koloniën** 161
16. **Misvormingen van de benen** 175
17. **Tuberculose** 179
 - 17.1. Inleiding 179
 - 17.2. Beoordeling en kennis van tuberculose in de koloniën 179
 - 17.3. De strijd tegen scrofulose en tuberculose 180
 - 17.4. Tuberculose, omvang en sterfte 181
18. **Cholera in de koloniën in 1832, 1849 en 1854** 184
 - 18.1. Inleiding 184
 - 18.2. 1832: cholera in Veenhuizen en Ommerschans 186
 - 18.3. 1849: cholera in Veenhuizen 187
 - 18.4. Cholera in het eerste gesticht 188
 - 18.5. Cholera in het derde gesticht 190
 - 18.6. Cholera in het tweede gesticht 191
 - 18.7. Omvang van de cholera-sterfte en de mogelijke oorzaken 192

- 18.8. 1854: de cholera-verspreiding in Drenthe 193
- 18.9. Cholera in het derde gesticht 195

- 19. **Ziekten en sterfte in de koloniën** 201
 - 19.1 De beoordeling en naamgeving van ziekten 201
 - 19.2 Sterfte in de koloniën 203

- 20. **Pokken of variola** 211
 - 20.1 Inleiding 211
 - 20.2 Pokkenvaccinatie 211
 - 20.3. Pokken en koepokvaccinatie in de koloniën 212
 - 20.4. Mislukte vaccinaties en de gevolgen 217

- 21. **Operaties** 212
 - 21.1. Inleiding 212
 - 21.2. Amputaties 222
 - 21.3. Het gebruik van chloroform 223
 - 21.4. Verlies van ledematen 225
 - 21.5. Kunstledematen 226
 - 21.6. Fracturen en luxaties 227
 - 21.7. Breukbanden en breukoperaties 227
 - 21.8. Kanker 229
 - 21.9. Ziekenhuisopnames 231
 - 21.10. Een opmerkelijke operatie van een dijbeenslagaderbreuk 231

- 22. **Verloskunde in de koloniën** 234
 - 22.1. Vroedmeesters en vroedvrouwen in de Gewone koloniën 236
 - 22.2. Verloskunde in Ommerschans en Veenhuizen 239
 - 22.3. Zwangeren en kraamvrouwen 239
 - 22.4. Zalen voor zogende vrouwen en voor moeders met kleine kinderen 240
 - 22.5. Vroedmeesters en vroedvrouwen in Veenhuizen 224
 - 22.6. Ongehuwde moeders 245

- 23. **Samenvatting en conclusies** 249
 - Archivalia 257
 - Literatuur 258
 - Afbeeldingen 261
 - Lijst van tabellen, voedingslijsten en een grafiek 263
 - Register van personen 266

© 2006, H.G. Roelfsema - van der Wissel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op eniger wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system of any nature, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, now known or hereafter invented, including photocopying or recording, without prior written permission of the author.

Rijksuniversiteit Groningen

De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859

Proefschrift

ter verkrijging van het doctoraat in de
Medische Wetenschappen
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus dr. F. Zwarts,
in het openbaar te verdedigen op
woensdag 19 april 2006
om 13.15 uur

door

Hermine Gertrude Roelfsema-van der Wissel
Geboren op 31 maart 1939
te Groningen

Promotor: Prof.Dr.M.J.van Lieburg

Beoordelingscommissie: Prof.Dr.K.van Berkel
Prof.Dr.M.G.J.Duijvendak
Prof.Dr.J.W.Groothof